УДК 81-13
DOI 10.53473/16946324

Сүйүн кызы Гүлзат
"КЭАУ" ОИӨКнын
"Таалим" колледжинин окутуучусу
Сүйүн кызы Гүлзат
Преподаватель колледжа "Таалим"
УНПК "МУК"
Suiun kyzy Gulzat
Teacher of the college "Taalim"
of the Educational-Scientific
Production Complex of IUK
e-mail: gulzat.suiunkyzy@mail.ru

ЖОГОРКУ ОКУУ ЖАЙЫНДА КЫРГЫЗ ТИЛИН ЭКИНЧИ ТИЛ КАТАРЫ ОКУТУУДА СТУДЕНТТЕРДИН ӨЗ АЛДЫНЧА ИШИНИН АЙРЫМ МАСЕЛЕЛЕРИ

НЕКОТОРЫЕ ВОПРОСЫ САМОСТОЯТЕЛЬНОЙ РАБОТЫ СТУДЕНТОВ ПРИ ОБУЧЕНИИ КЫРГЫЗСКОМУ ЯЗЫКУ КАК ВТОРОМУ В ВУЗЕ

SOME ISSUES OF STUDENTS' INDEPENDENT WORK IN TEACHING KYRGYZ AS A SECOND LANGUAGE IN HIGHER EDICATION

Аннотациясы: *Макалада студенттердин өз алдынча ишинин мааниси жана маанилүүлүгү тууралуу түшүнүктөр камтылып, чечмеленип берилген. Автор, студенттердин өз алдынча ишин уюштурууда тиешелүү болгон факторлорду белгилеген. Алсак, инсандын чыгармачылык активдүүлүгү, интелектуалдык жана моралдык сапаттары камтылган. Кредиттик билим берүү системасында студенттердин өз алдынча иши берилген тапшырма боюнча студенттердин өз алдынча иликтөөсү жана иш алып баруусу экени көрсөтүлгөн. Макалада адистик боюнча тилди тереңдетип өздөштүрүү – бул сөз байлыгын байытуу жана чыгармачылык жана маалыматтык ишмердүүлтүктү өнүктүрүүгө жана жүргүзүүгө нымүмкүндүк берери белгиленген. Студенттердин өз алдынча иши тарбиялык мааниге ээ, анткени, эмгекчилдикке, эмгекке абийирдүү мамиле кылууга үйрөтөт. Автор, студенттердин өз алдынча изденүүчүлүгү – бул активдүүлүктүн индивидуалдуу формасы экендигин белгилеп, ал интеллектуалдык демилгени ойготуучу, чыгармачылыкты өнүктүрүүчү, таанып -билүү ишмердүүлүгүнүн бардык түрлөрүндө ой жүгүртүүчү иш болуп саналаарын айтат.*

Негизги сөздөр: *компонент, процесс, фактор, эффективдүү, мотивация, инструкция, презентация, интеграл, компьютердик технология.*

Аннотация: *В статье раскрываются смысл и значение самостоятельной работы студентов. Автор отмечает факторы, участвующие в организации самостоятельной работы студентов. Таким образом, включаются творческая активность, интеллектуальные и нравственные качества личности. В кредитной системе обучения указано, что самостоятельная работа студентов – это самостоятельное исследование и работа студентов над поставленной задачей. В статье отмечается, что углубленное овладение языком по специальности — это обогатит словарный запас и позволит развивать и вести*

творческую и познавательную деятельность. Самостоятельная работа студентов имеет воспитательное значение, так как учит трудолюбию и честному труду. Автор подчеркивает, что самостоятельный поиск учащихся — это индивидуальная форма деятельности, это работа, которая стимулирует интеллектуальную инициативу, развивает творческие способности, мышление во всех видах познавательной деятельности.

Ключевые слова: *компонент, процесс, фактор, эффективный, мотивация, инструкция, презентация, интеграл, компьютеоная технология.*

Abstract: *The article reveals the meaning and significance of students' independent work. The author notes the factors involved in the organization of students' independent work. Thus, creative activity, intellectual and moral qualities of a person are included. In the credit system of education, it is indicated that independent work of students is an independent study and work of students on a given task. The article notes that in-depth mastery of the language in the specialty will enrich the vocabulary and allow the development and conduct of creative and cognitive activities. Independent work of students has educational value, as it teaches diligence and honest work. The author emphasizes that the independent search for students is an individual form of activity, it is work that stimulates intellectual initiative, develops creativity, thinking in all types of cognitive activity.*

Key words: *component, process, factor, effective, motivation, instruction, presentation, integral, computer technology.*

Кыргыз Республикасынын жогорку окуу жайларында кыргыз тилин экинчи тил катары окутуу мурдатан бери эле кеңири колдонулуп келген. Андан сырткары кыргыз тили, орус тили жана чет тилдери орто мектепте, жогорку окуу жайларында милдеттүү предметтер катары окутулган. Окутулган тилдер окуу программасындагы башка предметтер сыяктуу өз алдынча сабак катары гана өтүлгөн. Студенттер өздөштүргөн эне тилинен, экинчи тилден кептин оозеки жана жазуу формаларында жетиштүү денгээлде колдоно алышкан эмес. Мындай көрүнүш көптөгөн шарттар менен байланыштуу. Анткени, тилдер окуу жайлардын окуу программаларында өзүнчө предмет катары гана каралган жана грамматикалык-теориялык маалыматтар менен чектелген.

Алып карасак, А.Орусбаев бири-бирине дал келген көп тилдүүлүккө жетишүү милдети айрым чөйрөлөрдөгү көп тилдүүлүктүн тилдеринин компоненттеринин колдонулуш процесстерин көбүрөөк тереңдетип үйрөнүүнү жана аң сезимдүү түрдө иретке салууну талап этет. [2]

Азыркы мезгилде ааламдашуу процессине карата ар кандай озгөрүүлөр да билим берүү системасына терең таасир тийгизүүдө. КРдин билим берүү тармактарында “Болон” системасына толук өтүү жана стандарттарга жооп бере турган программалар иштелип чыкты. Ошондуктан, мамлекеттик тил жаатында да көптөгөн өзгөрүүлөр болууда. Анткени, КРдин мамлекеттик тилди өнүктүрүү боюнча 2014-2020 – жылдарга карата Улуттук программа иштелип чыккан. Кыргыз республикасынын ар бир жараны бала бакчадан, мектептен баштап, жогорку окуу жайларга чейин, Европалык стандарттарга жооп берген тилди үйрөнүү денгээлдери боюнча системасын билүү жана түшүнүү керек. Тилди үйрөнүү системасында лексика эң негизги, керектүү компонеттин бири болуп эсептелет. Ал эми угуу (адирование) сүйлөө (говорение), окуу (чтение), жазуу (письмо) багытында сүйлөөнү өркүндөтүүдө негизги элементтердин бири. Тилди өздөштүрүү үчүн аны өнүктүрүү жана баалоо системасын колдонуу керек. Биздин өлкөдө мамлекеттик тилди билүү денгээлин аныктоо максатында көптөгөн системалар иштелип чыгууда.

Ошондой эле жогорку окуу жайында жөндөмдүү адисти даярдоо системасынын эң маанилүү компоненти – бул студенттердин өз алдынча иштери. Бул болочок адистин өзүн өзү уюштуруу муктаждыгын калыптандыруунун зарыл шарты, ошондой эле адамдын жөндөмдүүлүгү, өзүнүн өмүр бою алган билимин ачыкка чыгара алат. Бул принциптер көз карандысыздык, инсандын активдүүлүгүн жогорулатуу методдун идеясынын өзөгүн түзө

турганын белгилей кетүү керек. Бул жөнүндө улуу педагогдор бир нече жолу белгилешкен. Белгилүү инсан Сократ тайманбастан жана өз алдынча ойлонууга үйрөткөн. Мугалимдин эбегейсиз ролуна карабастан, биринчи кезекте студенттердин жеке аракеттеринин натыйжасында билим берүүнүн негизги максаттары ишке ашат-деп өз оюн айткан. [4]

Студенттердин өз алдынча иштери, анын ар түрдүү аспектилерин өнүктүрүү үчүн педагогдор, психологдор жана методисттер уюмга чоң маани беришет. Атактуу Немис агартуучусу Адольф Дистервег мындай деп жазган: «Өнүгүү жана билим берүү эч ким үчүн эмес, адамга берилиши же билдирилиши мүмкүн эмес. Ким аларга кошулууну каалаunion, муну өзүнүн активдүүлүгү, өз күчү, өзүнүн чыңалуусу менен жетишиши керек. Сырттан караганда ал толкундоону гана ала алат. Демек, өз алдынча аракет – бул билимдин каражаты жана ошол эле учурда натыйжасы болуп эсептелет. [3]

Студенттердин өз алдынча иштери билим берүүнүн элементтеринин бири катары каралат. Анткени, таанып – билүү активдүүлүгүн жогорулатууга жана терең билимди натыйжада алууга болот. Мугалим билим берүү процессин уюштурат, ал эми таанып билүү окуучулардын өзүлөрү тарабынан жекече жүзөгө ашырылат. Студенттердин өз алдынча иштерин уюштуруу системасын түзүү үчүн алардын чыгармачылык активдүүлүгүнүн өнүгүшүнө таасир эткен бир катар факторлор эске алынат.

Студенттердин өз алдынча иштерин төмөнкүчө кароого болот:

1) инсандын чыгармачылык активдүүлүгүнүн калыптануу каражаты анын интеллектуалдык жана моралдык сапаттары;

2) калыптанышына таасир эткен студенттин ишмердүүлүктүн формасы катары психологиялык мамилелер, активдүү жашоо образы үчүн, өзүн өзү уюштуруу жана өзүн өзү башкаруу;

3) билим берүүнүн жана кесиптик иштин эффективдүүлүгүн жогорулатуунун каражаты катары келечектеги адистин ишмердүүлүгү.

Окутуунун салттуу ыкмасы менен, алынган билимдин, көндүмдөрдүн жана жөндөмдөрдүн күчүнө өзгөчө көңүл бурулат жана кредиттик билим берүү системасы түрүндө интегралдык көрсөткүч киргизилет.

Кредиттик системанын окутуунун салттуу ыкмасынан айырмасы студент такай бекитилген дисциплиналарды өздөштүрбөйт, бирок эмгек рыногунун талаптарын жана адистерге болгон суроо -талапты эске алуу менен, ал ырааттуу түрдө ошол академиялык дисциплиналарды гана аныктап, белгилүү бир убакыт аралыгында талап кылынган программаларды өздөштүрө алат. Бул келечектеги бүтүрүүчү катары студенттин мындан аркы кесиптик билим алууда алдын ала аныктайт. Ошондуктан, кредиттик билим берүү системасына чоң көңүл бурулат жана студенттердин өз алдынча ишин ишке ашыруу менен логикалык ой жүгүртүүнүн, чыгармачылыктын өнүгүшүн камсыз кылган практикалык милдеттер окуу материалын иштеп чыгууда активдүүлүк, изилдөө ыкмасы пайда болот.[1]

Өз алдынча иштөө студенттердин чыгармачылык активдүүлүгүн өнүктүрүүдөгү эң маанилүү мамилелердин бири. Анткени, алардын ишин уюштуруунун ыкмаларын жана формаларын өркүндөтүүнү талап кылат. Мугалимдин жетекчилиги астында өз алдынча иш уюштурулат. Өзгөчө изденүү жана чыгармачылык милдеттерди аткарууга көңүл бурулат. Алардын ичинде студенттер тексттерди окуу, талдоо, конспект кылуу жана чыгармачылык тапшырмаларды аткаруу менен билимди бекемдөө сунушталат. Мугалим сабак убактысында, билим берүүчү тексттерди окуп жана чыгармачылык менен талдоого үйрөтөт. Студент инструкция менен иштөөнү аяктагандан кийин ал жөнүндө отчет берет. Ал эми окутуучу анын аткаруусу менен материалды өздөштүрүүнүн сапатын көрсөтөт. Эгерде студент теманы жакшы билип өздөштүрсө, ал кийинки бөлүмдү изилдөөнү улантат.

Көрсө, студенттердин бул окутуу формасына болгон кызыгуусу жана өздөштүрүүсү жогорулайт. Студенттердин өз алдынча иштери – студенттердин активдүүлүгүнүн бир формасы, алар окулган материалды өздөштүрүүгө жана тереңдетүүгө өбөлгө түзөт.

Бирок өз алдынча иш белгилүү бир жол менен уюштурулганда гана оң таасирин берет. Система баарынан мурда жеткиликтүүлүк жана системалуулук принциптерин, теория менен практиканын байланышын канааттандырышы керек.

Кыргыз тилин экинчи тил катары окутууда студенттер өз алдынча ишинде мугалим ар кандай тексттерди, грамматикалык жана кесиптик лексика боюнча өз алдынча иштөө үчүн тапшырмаларды (гезиттер, илимий макалалар, сөздүктөрдү, адистик боюнча окуу китептеринин материалдары ж.б.) берет.

Окутуучу студенттин алган адистигине жараша, башкача айтканда, ар бир адистик үчүн кыргыз тили сабагынан ОКМ (окуу -методикалык комплекс), окуу куралдары, анын ичинде: сабак пландары, тесттик тапшырмалар, кесиптик тексттер иштеп чыгарылат. Алардын негизинде студенттер кыргыз тилинин теориялык маселелерин ачкан тексттерди окуу, талдоо, конспект түзүү жана чыгармачылык тапшырмаларды аткаруу сунушталат.

Өз алдынча иштин бардык түрлөрүн, дидактикалык максаттарды беш топко бөлүүгө болот:

1) жаңы билимдерди алуу жана ар кандай булактардан өз алдынча билим алуу мүмкүнчүлүгүн өздөштүрүү;

2) билимди бышыктоо жана тактоо;

3) практикалык маселелерди чечүү жана билимди колдонуу жөндөмүн өнүктүрүү, билим берүү;

4) практикалык көндүмдөрдү жана жөндөмдөрдү калыптандыруу;

5) чыгармачыл мүнөздү, көндүмдөрдү калыптандыруу, колдонуу.

Кесиптик билим берүүнүн этаптуу динамикасын эске алуу менен өз алдынча билимдин көлөмүн жана түрүн, аларды контролдоонун формаларын туура аныктоо керек. Кредиттик билим берүү системасынын шартында, СӨИ – бул чыгармачыл билим берүүнүн ар кандай түрлөрүн ишке ашыруу үчүн пландуу таанып билүүчүлүк иш. Көндүмдөргө ээ болуу үчүн өз алдынча аткарылган тапшырмалар, кесиптик маанилүү сапаттарды өнүктүрүү. Ар бир студент тапшырмаларды алат жана аны алдыга жылуу менен өз алдынча изилдейт.

Кыргыз тилине бөлүнгөн тил, кыргыз тилин экинчи тил катары окутулган топтордо бардык окутуунун объективдүү максаты оозеки (диалогдук жана монологиялык) сүйлөө көндүмдөрүн калыптандырат. Көнүмүш жазуу тилин өнүктүрүү милдети б.а. орфографиялык жана пунктуациялык минимумдарды толук өздөштүрүү боюнча экинчи планга өтөт. Жазуу түрүндө сүйлөөнү калыптандыруу милдети сүйлөө талап кылынат, ал эми көз карандысыз изилдөө үчүн берилиши мүмкүн. Сабактар үчүн дидактикалык материалды тандоо талап кылыныш керек. Анткени, студенттердин практикалык маанини жана жеткиликтүүлүктүү көрсөтүү үчүн. Өз алдынча иштерди аткарууда дидактикалык оюндарды колдонуу студенттердин позитивдүү мотивациясын күчөтөт, кыргыз тилине болгон кызыгууну өнүктүрөт. Студенттер чыгармачылык иштин түрлөрүнүн бири болгон лексикага ылайык кроссворддорду чечүүгө жана түзүүгө үйрөнүшөт. Университеттин аудиториясында СӨИти уюштуруу эң эффективдүү формаларынын бири болуп саналат.

Студенттер кыргыз тилинде ар бир сабакка адистиги боюнча өз алдынча даярданышат. Мисалы, кичинекей текстке: I) окуу, жаңы сөздөрдү жазуу, алардын котормосун сөздүктөн табуу, ушул сөздөр менен сүйлөмдөрдү түзүү; 2) окуу, план түзүү; 3) окуу жана кайра айтуу. Аудиторияда студенттер жуп болуп иштешет жана алар жаңы маалыматтар менен бөлүшөт.

Мындай системалуу түрдө ишке ашыруу кыргыз тилин үйрөнүүдө эффективдүү жана студенттердин чыгармачылыгын, окууга болгон мотивациясын жогорулатат.

Адистиги боюнча тилди тереңдетүү, сөз байлыгын байытуу жана чыгармачылык жана маалыматтык ишмердүүлүктү өнүктүрүүгө жана жүргүзүүгө мүмкүндүк берет. Биздин жогорку окуу жайларында презентация практикасы кеңири колдонулат. Студент презентация үчүн каалаган теманы тандап, түшүнүгүн билдире алат. Презентация төмөнкү критерийлер боюнча бааланат: тема канчалык дэңгээлде ачылган жана ал башкалардын кызыгуусун жараттыбы, студент каралып жаткан көйгөйгө канчалык профессионалдуу

түрдө бардык колдоо болгон техникалык каражаттарды (видео проектор, видео фильм, компьютердик технология сыяктуу) колдонуп кайрылды. Практикдаа көрсөткөндөй, алар салттуу окутуу ыкмаларына караганда белгилүү артыкчылыктарга ээ болушат.

Компьютердик программалар чоң маалымат берүүнү камсыздайт. Бул тилдик моделди ар кандай контекстте жана башкача көрсөтүүгө мүмкүндүк берет. Студент өз алдынча иштөө мезгилинде изилденгендин алкагында мелдештин негизги ыкмаларын үйрөнө алышат. Мисалга алсак, кыргыз тили сабагында заманбап маалыматтык технологиялар аркылуу берилген тема боюнча материалдар, идеялар, бизнес -кат алышуунун негиздерин үйрөнүү, китепкана фонду менен иштөөнү үйрөнүү, курстук иштер, семестрдик иштин түрлөрү жана башкаларды колдонуп чогултушат.

СӨИ дагы тарбиялык мааниге ээ, анткени, эмгекчилдикке, эмгекке абийирдүү мамиле кылууга үйрөтөт. Студенттерди өз алдынча окутуу аудиторияда жана үйдө иштөө – бул алардын коомдун жыргалчылыгы үчүн кесиптик, коомдук жана башка пайдалуу иштерге даярданышына салым кошуу дегенди билдирет. Ошентип, өз алдынча иштөөнүн бардык формалары ошону камсыз кылууга багытталган студентке керектүү билимди өз алдынча алууга үйрөтүү дегендик. Башкача айтканда мындан аркы профессионалдык ишмердүүлүк.

Жогоруда айтылгандардын баарын эске алып, биз мындай жыйынтыкка келсек болот, студенттердин өз алдынча изденүүчүлүк бул активдүүлүктүн индивидуалдуу формасы. Ал интеллектуалдык демилгени ойготуучу, чыгармачылыкты өнүктүрүүчү, таанып -билүү ишмердүүлүгүнүн бардык түрлөрүндө ой жүгүртүүчү иш болуп саналат.

Өз алдынча иш натыйжалуу болушу мүмкүн, башкача айтканда, эң жогорку деңгээлде таанып билүүчүлүк жана чыгармачылык. Мында студент окуу материалын талдоого активдүү катышып, суроолорду берип, өз пикирин активдүү сунуштап жана коргой алат. Бул ыкма изилденген материалдын мазмундуу көрүнүшүнө тыянак чыгара билүү, материалды өз алдынча түшүнүүгө өбөлгө түзөт.

Кыргыз тилин экинчи тил катары окутууда окуу сабактарынын сапатынын өсүшү студенттин өз алдынча иши, ал чыгармачылыкка активдүүлүгүн жогорулатат. Бул көбүнчө студенттин окуу процессине кызыгуусунан көз каранды, анын ичинде профессионалдуу, проблемаларды изилдөөгө кызыгуу болушу мүмкүн.

Ар бир мугалим өз алдынча иштөө системасы жөнүндө жана анын түшүндүрмөсү менен байланышы бар жаңы окуу материалын жана кесиптик билимди, жөндөмдү жана көндүмдөрдү калыптандырууда анын ордун аныктайт. Бул негизги компоненттерди билдирет. Окутуучунун ишинин мазмуну: ар бир студентти бардык зарыл болгон дидактикалык каражаттар менен камсыз кылуу жана аны уюштуруу, башкаруу, окуу процессинин сапатын контролдоо, баалоо. Өз алдынча иш – бул чыгармачылык активдүүлүктү өнүктүрүүгө болгон мамиле бул студенттер.

Демек, студенттер эмгекти уюштуруунун методдорун жана формаларын өркүндөтүүнү талап кылат. Адистерди кесиптик даярдоонун курс динамикасын эске алуу менен өз алдынча билимдин көлөмүн жана түрүн туура аныктоо анын формаларыналарды контролдоо. Алар өз алдынча ишти аткаруу менен өзүн-өзү тарбиялоого жана өзүн-өзү жөндөмдүүлүгүн өнүктүрүүгө көндүмдөргө ээ болот. Студенттердин өз алдынча иштери интегралдын маанилүү фактору болуп саналат. Бул учурда студент билим берүү прогрессинин активдүү катышуучусу катары чыгып, эркин сынчыл ой жүгүртүү, талашып -тартышуу жана өздөрүн коргоо жөндөмдүү болушат.

Жогоруда айтылгандардын баарын эске алып, өз алдынча иш билим берүүнүн ажырагыс бөлүгү деп жыйынтык чыгарууга болот. Ал бүгүнкү студенттин келечектеги ишмердүүлүгүнүн фактору. Ал жогорку квалификациялуу адистерди даярдоодо билим берүү процессин жакшыртууга багытталган көптөгөн компоненттерди камтыйт.

Колдонулган адабияттар:

1. Баканова М.В. Формирование и развитие профессиональной направленности студентов вуза в процессе обучения иностранному языку с использованием информационных тех-нологий: Дисс. канд. пед. наук. – Пенза, 2007. -170с.
2. Орусбаев А.О. “Русский и кыргызский языки: в поиске гармонии”, Советская Киргизия,
   – Ф., 1984. – 111с.
3. Песталоцци И.Г. Избранные педагогические произведения. В 3 томах. – М.: Просвеще- ние, 1965. – Т.3. – 635 с.

Ушинский К.Д. Человек как предмет воспитания / Собр. соч. В 11 т. -М., 1950. Т. 8.